

การพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่

พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

Development of Volunteer Spirit Behavior of Dhamma Missionaries

in Buddhist Propagation Abroad

¹พระมหาไพฑูรย์ ปนตนนโท (วรรณบุตร) และ²พระมหาวิเชียร สุธีโร (สิงห์คิบุตร)

¹Phramaha Paitoon Pantanando (Wannabud) and

²Phramaha Wichian Sudhiro (Singkiboot)

^{1,2}วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2}Dhammaduta College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: Pramahapaitoon@gmail.com

Received: August 19, 2025; **Revised:** December 19, 2025; **Accepted:** December 21, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 2) เพื่อพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และ 3) เพื่อศึกษาการประเมินผลสัมฤทธิ์โครงการหรือกิจกรรมพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ พื้นที่การวิจัยได้แก่ ศูนย์พัฒนาศาสนาแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ และวัดพระธรรมกายนิวคาสเซิล สหราชอาณาจักร ประชากรกลุ่มตัวอย่าง 50 รูป/คน และเครื่องมือเก็บข้อมูลใช้การสัมภาษณ์ความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการประชุมกลุ่มเฉพาะ ผลการศึกษา พบว่า 1) พฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาประเทศถือได้ว่า ท่านเป็นผู้แทนของคณะสงฆ์ไทยออกไปปฏิบัติศาสนกิจทำหน้าที่อบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนตามหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งให้เห็นว่า (1) การออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างแดนทำงานด้วยการมีจิตอาสา (2) การออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศด้วยการมีจิตอาสาโดยไม่หวังผลตอบแทน (3) การมีจิตอาสาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศมีผลมาจากการได้ผ่านการฝึกอบรมและการพัฒนาจากโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ 2) การพัฒนากิจกรรมและการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ซึ่งให้เห็นว่า (1) มียุทธวิธีการวางแผน (2) มีแผนการวางกลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (3) มีการสร้างโอกาสสำหรับการเผยแผ่ในอนาคต (4) มีกลยุทธ์ที่กำหนดวิสัยทัศน์อย่างกว้างขวางในการเผยแผ่ 3) ผลสัมฤทธิ์โครงการหรือกิจกรรมซึ่งให้เห็นถึงการสมัครเข้ามาอบรมเป็นจำนวนมาก และเมื่อผ่านเกณฑ์ได้มีจิตอาสาออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดจิตอาสาในยุคปัจจุบันกับหลักธรรมพื้นฐาน เช่น เมตตา กรุณา มุทิตา

และอุเบกขา จากผลลัพธ์ลักษณะการมีจิตอาสาการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีดัชนีชี้วัดความสำเร็จของโครงการอบรมหรือกิจกรรมทั้งเชิงบวกและเชิงลบของกิจกรรมที่พัฒนาขึ้นเป็นแนวทางการพัฒนาศักยภาพของพระธรรมทูตเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

คำสำคัญ: การพัฒนาพฤติกรรม; จิตอาสา; พระธรรมทูต; พระธรรมทูตสายต่างประเทศ;

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

Abstract

This research article has the following objectives: 1) to study the volunteer spirit behavior of Dhamma missionaries in propagating Buddhism, 2) to develop activities for enhancing the volunteer spirit of Dhamma missionaries in Buddhist propagation, and 3) to evaluate the achievement outcomes of projects or activities related to the volunteer spirit behavior of Dhamma missionaries in propagating Buddhism abroad. The research areas include the Camp Son Religious Development Center in Khao Kho District, Phetchabun Province, and Wat Phra Dhammakaya Newcastle in the United Kingdom. The sample population consists of 50 monks/individuals, and the data collection instruments employed expert interviews related to Buddhist propagation and focus group meetings. The study results revealed that: 1) The volunteer spirit behavior of Dhamma missionaries in propagating Buddhism abroad demonstrates that they serve as representatives of the Thai Sangha who go forth to perform religious duties, teaching and instructing Buddhists according to the Dhamma principles and teachings of Buddhism. This indicates that: (1) going abroad to propagate Buddhism involves working with a volunteer spirit, (2) propagating Buddhism in foreign countries is done with a volunteer spirit without expecting compensation, and (3) the volunteer spirit of international Dhamma missionaries results from having undergone training and development through the International Dhamma Missionary Training Program. 2) The development of activities and enhancement of volunteer spirit among international Dhamma missionaries shows that: (1) there are strategic planning methodologies, (2) there are strategic plans for Buddhist propagation, (3) opportunities are created for future propagation, and (4) there are strategies that establish a broad vision for propagation. 3) The project or activity achievements demonstrate a large number of volunteers applying for training, and upon meeting the criteria, they develop the volunteer spirit to propagate Buddhism both domestically and internationally. This connects contemporary volunteer concepts with fundamental Dhamma principles such as loving-kindness (*metta*), compassion (*karuna*), empathetic joy (*mudita*), and equanimity (*upekkha*). Based on the outcomes regarding the characteristics of volunteer spirit in Buddhist propagation, there are success indicators for training programs or activities, both positive and negative aspects of the developed activities, which serve as guidelines for developing the potential of Dhamma missionaries to be applied in more effective Buddhist propagation abroad.

Keywords: Behavioral development; Volunteer Spirit; Dhamma Missionary bhikkhus;

Overseas dhamma bhikkhus; Buddhist Propagation

บทนำ

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศเป็นภารกิจสำคัญที่ต้องอาศัยพระธรรมทูตที่มีจิตอาสาเป็นจำนวนมากในปัจจุบันพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปยังประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก แต่ยังมีปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนพระธรรมทูตที่มีจิตอาสาที่แท้จริง การพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้การ

เผยแผ่พระพุทธศาสนามีประสิทธิภาพมากขึ้นสามารถสร้างความเข้าใจอันถูกต้องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาให้แก่ชาวต่างประเทศได้อย่างยั่งยืน การประกาศศาสนาหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณทรงดำริที่จะประกาศพระศาสนาทรงระลึกถึงพระปัญจวัคคีย์จึงเสด็จไปอาสิปตมฤคทายวัน พระองค์ได้ทรงแสดงปฐมเทศนา คือพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตรเป็นครั้งแรกจึงทำให้ท่านอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นรูปแรก และได้ขออุปสมบทเป็นพระภิกษุ พระองค์ทรงประทานอนุญาตให้การอุปสมบท ถือว่าท่านเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนาต่อมาพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอนัตตลักขณสูตรแก่พระปัญจวัคคีย์จนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์หมดทุกรูป หลังจากนั้นไม่นานพระองค์ได้ทรงแสดงธรรมแก่ยสกุลบุตรพร้อมเพื่อนอีกจำนวน 54 คน จนได้บรรลุอรหัตผลในกาลต่อมาจึงมีพระอรหันต์เกิดขึ้นในขณะนั้น 61 รูป รวมทั้งพระพุทธองค์ด้วย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.ม. (บาลี); 4/32/40) การมีจิตอาสาคือการมีจิตใจที่มีความเต็มใจ มีความกระตือรือร้น และมีความพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือ หรือทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม โดยไม่คาดหวังสิ่งตอบแทนใด ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) การมีจิตอาสาเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของมนุษย์ที่มีจิตใจสูงส่งที่แสดงออกผ่านการกระทำเพื่อผู้อื่นและสังคมด้วยความสมัครใจ พฤติกรรมการมีจิตอาสา คือ การแสดงออกทางพฤติกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่นหรือสังคมโดยรวม โดยไม่ได้คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตัว (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2548) ในทางพุทธศาสนา การมีจิตอาสาสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่อง "เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา" หรือพรหมวิหาร 4 (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2539) ซึ่งเป็นจิตอันประเสริฐ คือ ความรักใคร่ปรานี (เมตตา) ความสงสารเห็นใจ (กรุณา) ความยินดีในความสุขของผู้อื่น (มุทิตา) และความวางเฉยอย่างมีสติรู้ (อุเบกขา) การปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านี้นำไปสู่การเสียสละเพื่อผู้อื่นโดยธรรมชาติลักษณะของพฤติกรรมจิตอาสาที่มีลักษณะเด่น คือ ความสมัครใจ ไม่มีการบังคับหรือข่มขู่ให้ทำ ไม่แสวงหาผลตอบแทน ไม่คาดหวังรางวัลหรือการตอบแทนใด ๆ ไม่ใช่การกระทำเพียงครั้งเดียว แต่เป็นการกระทำที่สม่ำเสมอ คือการกระทำที่เหมาะสมกับสถานการณ์และความต้องการของผู้รับ (สมคิด พรหมจรรย์, 2554)

การส่งเสริมและพัฒนาพระธรรมทูตผู้มีจิตอาสาออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ โดยไม่หวังผลตอบแทนเพื่อเป็นการฝึกฝนตนเองเพื่อลดอัตตาตนเองออกนอกจากการอุทิศตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมยังรวมถึงการใช้และการรักษาสิ่งของที่เป็นของส่วนรวมอีกทางหนึ่งด้วยแนวคิดการพัฒนาจิตสาธารณะตามจิตพิสัยของบลูม (Bloom) เบนจามิน บลูม (Bloom) ที่กล่าวไว้ในกระบวนการพัฒนาและปลูกฝังจิตพิสัยคุณธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์(ทิตินา แคมมณี, 2551)การเผยแผ่เกิดจากการผสมผสานทฤษฎีหลักการและความรู้ความจริงจากหลายสาขาวิชาที่มีศาสตร์เกี่ยวกับการเผยแผ่ แต่ละศาสตร์จะมีส่วนประกอบเฉพาะในส่วนที่เป็นนวัตกรรมของศาสตร์นั้น ๆ Ryan และ Gross (1943) ดังนั้น พระสงฆ์ไทยผู้นำหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทยออกไปประกาศให้ชาวโลกได้เรียนรู้และได้ประโยชน์ที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียนการประพฤติปฏิบัติให้เกิดขึ้นกับตนเอง อันเกิดจากการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ จึงเกิดประโยชน์จากการได้พระธรรมทูตที่มีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ เป็นผู้มีความมั่นใจในคุณงามความดีมีความมั่นใจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาช่วยเหลือเขาได้ มีความรู้ความสามารถเข้าใจปัญหาและความต้องการของถิ่นฐานที่พระธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาใน

ต่างประเทศได้ดี คือรู้จักเท่าทันความจริงเช่นรู้ว่าเรามีปัญหาอะไร ขาดอะไร ต้องการอะไร เป็นต้น และมีความมุ่งมั่นแน่วแน่ในอุดมการณ์ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างยิ่งยวด

เหตุผลแรงจูงใจที่มีความต้องการศึกษาเพราะการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีตที่ผ่านมาคณะสงฆ์ไทยได้ดำเนินการส่งพระธรรมทูตไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศติดต่อกันมาเป็นเวลานานหัวใจสำคัญของงานพระธรรมทูต คือการเผยแผ่พระพุทธศานานับตั้งแต่พระธรรมทูตไทยชุดแรกได้ไปปฏิบัติงานในประเทศสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 เป็นต้นมา จึงเป็นงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ปรากฏเริ่มเป็นที่ยอมรับของชาวไทยในต่างประเทศและชาวต่างชาติเป็นจำนวนมาก ต่อมาจึงได้มีการจัดส่งเสริมพระธรรมทูตออกไปปฏิบัติศาสนกิจประจำในวัดต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น การสนับสนุนส่งเสริมพระธรรมทูตออกไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศส่วนใหญ่ท่านเป็นผู้ที่ผ่านการอบรมหลักสูตรหรือโครงการอบรมพระธรรมทูตมาแล้วแทบทั้งสิ้นจึงทำให้ชาวไทยในต่างประเทศและชาวต่างชาติให้ความสนใจพระพุทธศานามากขึ้น ในอดีตกาลพระอรหันตสาวกทั้งหมดได้ผ่านการเรียนรู้วิธีการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานถึงที่สุดแห่งวิปัสสนาญาณแล้ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.ม. (บาลี); 4/12-47/12-41, วิ.ม. (ไทย); 4/12-47/18-48) เพื่อต้องการพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การจะออกไปปฏิบัติศาสนกิจจำเป็นต้องเป็นผู้มีจิตอาสาเกี่ยวกับการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นเบื้องต้นจิตที่ได้รับการฝึกอบรมรักษาคัมภีร์อย่างดีแล้วย่อมนำสุขมาให้และสามารถพ้นจากอวิชชากิเลสทั้งหลายได้ ทั้งทำที่แห่งการมอง การรับรู้ การวางจิตใจ และความรู้สึกทั้งหลาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2559) โดยเฉพาะโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศที่มีกิจกรรมการอบรมอย่างต่อเนื่องเพื่อให้พระธรรมทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศจนถึงปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานคือ (1) เพื่อฝึกอบรมพระธรรมทูตให้มีความรู้ความสามารถ มีจริยวัตรอันงดงามและความมั่นใจในการปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศยิ่งขึ้น (2) เพื่อเตรียมพระธรรมทูต ผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมส่งไปต่างประเทศ (3) เพื่อสนองงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศของคณะสงฆ์ไทย (วิทยาลัยพระธรรมทูต, <http://odc.mcu.ac.th>) ตามที่กล่าวมาจะเห็นว่าพระธรรมทูตคือพระสาวกผู้ปฏิบัติตามคำสอนและบรรลุมรรคตามพระพุทธเจ้าการที่จะเป็นพระธรรมทูตจะต้องมีจิตอาสาที่ได้รับการพัฒนาแล้วจนเกิดศักยภาพด้วยความเข้าใจธรรมชาติจิตของคนเปรียบเสมือนบัว 4 ประภทและจะต้องมีความพร้อมทางด้านปริยัติปฏิบัติและปฏิเวธอย่างครบถ้วน สำหรับคณะสงฆ์ไทยมีพระที่ผ่านการอบรมเป็นพระธรรมทูต 2 ประภท คือ พระธรรมทูตสายในประเทศและพระธรรมทูตสายต่างประเทศในที่นี้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการพัฒนาพฤติกรรมมิจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมมิจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
3. เพื่อศึกษาการประเมินกิจกรรมและพฤติกรรมมิจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่

พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ ได้รับ ทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ได้รับหนังสือรับรองจริยธรรมจาก คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.871/2568 วันที่รับรอง 24 ธันวาคม 2567 มีหลักการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยวิธีการสืบค้นจากเอกสาร (Documentary Data) เป็นการศึกษาข้อมูลจากหนังสือพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือตำราวิชา ในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ มีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการประชุมกลุ่ม (Focus Group)

ขั้นตอนที่ 2 กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 50 รูป/คน/ พื้นที่วิจัย (1) กลุ่มตัวแทนพระวิปัสสนาจารย์ จำนวน 9 รูป (2) กลุ่มตัวแทนพระธรรมทูตสายต่างประเทศ จำนวน 8 รูป (3) กลุ่มตัวแทนผู้บริหาร คณาจารย์ จำนวน 3 รูป/คน คัดเลือกแบบไม่เจาะจง และแบบสโนบอล (Snowball) ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถให้ข้อมูลสำคัญได้ (2) พื้นที่การวิจัย ได้แก่ ศูนย์พัฒนาศาสนาแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์, องค์การพระธรรมทูตไทยในสหราชอาณาจักรและไอร์แลนด์ วัดพระธรรมกายนิวคาสเซิล สหราชอาณาจักร

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัยนี้ ใช้การวิจัยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้างในการสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวแทนพระวิปัสสนาจารย์ กลุ่มตัวแทนพระธรรมทูตสายต่างประเทศ และกลุ่มตัวแทนผู้บริหาร คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ ได้รับใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อค้นหาตัวชี้วัดในมุมมองการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูต

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย คือ 1) เก็บข้อมูลเชิงเอกสารจากหนังสือพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือตำราวิชา จากอินเทอร์เน็ต จากห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นต้น 2) เก็บข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และกระบวนการสนทนากลุ่มแล้วนำมาทำการวิเคราะห์การพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูต เพื่อค้นหาตัวชี้วัดในการเป็นผู้มีการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

ขั้นตอนที่ 5 วิเคราะห์และสรุปผล 1) การวิเคราะห์ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร จากการสัมภาษณ์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ ด้วยประเด็นย่อยตามกรอบของการมีจิตอาสาและวิเคราะห์บทสัมภาษณ์กับผู้แทนกลุ่มพระวิปัสสนาจารย์ จำนวน 9 รูป และกลุ่มผู้แทนพระธรรมทูตสายต่างประเทศ จำนวน 8 รูป และ

กลุ่มตัวแทนผู้บริหาร คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน 3 รูป/คน ในข้อเสนอเรื่อง การพัฒนาพฤติกรรมการณ์จิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ และผู้วิจัยนำ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทั้งข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม มาเปรียบเทียบใช้การวิเคราะห์เชิง ประเด็น (Content Analysis) และสังเคราะห์ หาข้อสรุปที่เป็นกลไกการพัฒนาพฤติกรรมการณ์จิตอาสาของพระ ธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศในมิติของคณะสงฆ์ไทย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการศึกษาพบว่า จิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สำคัญเกิดจากพระธรรมทูตได้ตระหนักว่ารู้ตนเองจะทำหน้าที่สิ่งใด ๆ เพื่อให้เกิดแก่ประโยชน์ต่อส่วนร่วม หัวใจสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พระธรรมทูตคือผู้ที่อุทิศตนเพื่อนำพระธรรมคำ สอนของพระพุทธเจ้าไปเผยแผ่สู่ผู้คนในดินแดนต่างๆ โดยมีจิตอาสาสมัครที่เต็มเปี่ยมด้วยเมตตาและความปรารถนาดี ปราศจากการหวังผลตอบแทนใดๆ สำคัญของจิตอาสาพระธรรมทูตประกอบด้วยหลายมิติ ได้แก่ ความเสียสละ ทิโยมละทิ้งความสุขส่วนตัว ความสะดวกสบาย และบางครั้งต้องเผชิญกับอันตรายเพื่อนำธรรมะไปสู่ ผู้คนที่ยังไม่รู้จักพระพุทธศาสนา ความอดทน ในการเผชิญกับอุปสรรคต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างทางภาษา วัฒนธรรม หรือการต่อต้านจากบางกลุ่มคน เมตตากฎา ที่มีต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์และ ได้รับความสุขจากการปฏิบัติธรรมพระธรรมทูตต้องมีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมอย่างลึกซึ้งและถูกต้อง เพื่อสามารถถ่ายทอดหลักคำสอนได้อย่างเหมาะสมกับบริบทและวิถีชีวิตของผู้รับฟัง นอกจากนี้ยังต้องมีปัญหาใน การปรับตัว สามารถอธิบายพระธรรมให้เข้าใจง่ายและสอดคล้องกับยุคสมัย โดยไม่บิดเบือนหลักสำคัญ ของพระพุทธศาสนา การเป็นพระธรรมทูตไม่จำเป็นต้องเป็นเพียงพระสงฆ์เท่านั้น แต่ชาวพุทธทุกคนที่มีความรู้ความ เข้าใจสามารถเป็นพระธรรมทูตได้ในระดับและบทบาทของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนิน ชีวิต การแบ่งปันความรู้ทางธรรมแก่คนรอบข้าง หรือการสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนา ในยุคปัจจุบันที่โลกเผชิญกับ ความเปลี่ยนแปลงรวดเร็วและความท้าทายมากมาย จิตอาสาของพระธรรมทูตจึงมีความสำคัญยิ่งขึ้น เพราะ พระพุทธศาสนาสามารถเป็นแนวทางในการสร้างสันติภาพ ความเข้าใจ และความสมดุลให้แก่สังคมโลกได้อย่าง แท้จริง ด้วยหลักธรรมแห่งความไม่เบียดเบียน ความเมตตา และปัญญาที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ ซึ่งการพัฒนา พฤติกรรมการณ์จิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศประกอบด้วย

1. การสร้างความเป็นผู้มีจิตอาสาของพระธรรมทูต เพื่อส่งเสริมให้มีหน้าที่ด้วยการออกไปเผยแผ่ พระพุทธศาสนาและการแก้ไขปัญหาในชุมชนด้วยการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าไปขัดเกลาแก้ไข หรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกเข้าไป เพราะว่า ความต้องการพระธรรมทูตที่มีจิตอาสาจริง ๆ การ เสริมสร้างให้เป็นผู้มีจิตอาสา ได้แก่ การเสริมสร้างวินัยในตนเอง ส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจความสำคัญ ต่อพระพุทธศาสนาและให้ตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่สังคม คณะสงฆ์โดยรวมและให้ยึดมั่นใน หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการเดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

2. การสร้างความเป็นผู้มีจิตอาสาของพระธรรมทูต เพื่อส่งเสริมให้พระธรรมทูตสายต่างประเทศที่มีจิตอาสาอยู่ในตนเองอยู่แล้วให้มีความคิดเห็นว่า การที่คนเรามาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมย่อมต้องการมีความสัมพันธ์ในรูปแบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ถ้าคนในสังคมขาดการมีจิตอาสาเพื่อช่วยเหลือกัน ในยามตกทุกข์ได้ยากแล้วย่อมส่งผลกระทบต่อองค์กรและต่อตนเองด้วยเพราะขาดจากความเป็นผู้มักเสียสละเพื่อส่วนรวมอีกทางหนึ่งด้วย

3. ความต้องการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้วยการสร้างความเป็นผู้มีจิตอาสาของพระธรรมทูตเพื่อส่งเสริมให้มีบทบาทหน้าที่ด้วยการออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการแก้ไขปัญหาในชุมชนนั้น ๆ ด้วยการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าไปขัดเกลาแก้ไขปัญหาหรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกเข้าไป นับได้ว่าเป็นความรับผิดชอบของพระธรรมทูตที่มีต่อสังคมและคณะสงฆ์เป็นอย่างมากที่ท่านได้ฝึกฝนอบรมจากโครงการต่าง ๆ มาแล้วแทบทั้งสิ้น เพราะว่า ความต้องการเสริมสร้างให้พระธรรมทูตเป็นผู้มีจิตอาสาที่แท้จริง ๆ ด้วยการสร้างให้เป็นผู้รับผิดชอบอันเกิดความตระหนักการมีจิตอาสาที่ทำให้มีเจตคติที่ดีสามารถปฏิบัติได้หลายประการ ได้แก่ การเสริมสร้างวินัยในตนเอง ส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติ ส่งเสริมพุทธศาสนิกชนให้มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาและทำให้มั่นคงในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วย

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จุดเริ่มต้นของการสร้างจิตอาสาในพระธรรมทูตเริ่มต้นจากการปลูกฝังความเข้าใจในพระธรรมวินัยอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะหลักการทางพระพุทธศาสนาที่เน้นเรื่องเมตตา กรุณา และการเสียสละเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น จุดเริ่มต้นที่สำคัญคือการทำความเข้าใจพระพุทธานุญาตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกออกไปประกาศพระศาสนาทรงพระดำรัสที่ว่า "จงไปเกิดภิกษุทั้งหลายเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก" การเริ่มต้นสร้างจิตอาสาจึงต้องเกิดจากการมีจิตศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ตระหนักถึงคุณค่าของพระธรรมคำสั่งสอน และเห็นความสำคัญของการนำพระธรรมไปปฏิบัติและถ่ายทอดต่อผู้อื่น พระธรรมทูตต้องมีความเข้าใจว่าการเผยแผ่พระธรรมไม่ใช่หน้าที่ที่ต้องทำตามคำสั่ง แต่เป็นการแสดงออกถึงความเมตตา กรุณา และความปรารถนาดีที่จะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์

นอกจากนี้ การสร้างจิตอาสายังเริ่มจากการเห็นคุณค่าในตนเองและผู้อื่นเสียก่อนพร้อมทั้งการตระหนักว่าทุกคนมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองและบรรลุธรรมได้เหมือนกันแต่ความเชื่อมั่นนี้จะเป็นพลังผลักดันให้พระธรรมทูตมีความมุ่งมั่นและอดทนในการทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาแม้จะเผชิญกับอุปสรรคต่างๆ ก็ตาม

สาระสำคัญเกิดจากการพัฒนาและการสร้างให้เป็นผู้มีจิตอาสาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

1. เมตตากรุณา เป็นรากฐานสำคัญของจิตอาสา พระธรรมทูตต้องมีจิตเมตตาต่อสรรพสัตว์ ปราปรณาให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์และได้รับความสุข ไม่คาดหวังผลตอบแทนใด ๆ การเผยแผ่พระธรรมต้องเกิดจากความปรารถนาดีที่บริสุทธิ์ใจ ไม่ใช่เพื่อชื่อเสียงหรือผลประโยชน์ส่วนตน

2. การเสียสละ พระธรรมทูตต้องยินดีเสียสละเวลา กำลังกาย และความสะดวกสบายส่วนตัวเพื่อการเผยแผ่พระธรรม การเสียสละไม่ได้หมายถึงการทนทุกข์ทรมานโดยไม่จำเป็น แต่เป็นความเต็มใจที่จะให้ความสำคัญกับภารกิจมากกว่าความสบายส่วนตัว

3. ความอดทน การเผยแผ่พระธรรมอาจประสบกับอุปสรรคและความท้าทายมากมาย ทั้งจากสภาพแวดล้อม ผู้คน และสถานการณ์ต่างๆ พระธรรมทูตต้องมีความอดทนอดกลั้น ไม่ท้อแท้ต่ออุปสรรค และมีความยืดหยุ่นในการปรับตัว

4. ความจริงใจ การทำงานด้วยจิตอาสาต้องมาจากความจริงใจและความบริสุทธิ์ใจ ไม่แสวงงทำหรือทำเพื่อให้ผู้อื่นเห็น ความจริงใจนี้จะสร้างพลังและความน่าเชื่อถือในการเผยแผ่พระธรรม

5. ปัญญาและสติ พระธรรมทูตต้องใช้ปัญญาในการเผยแผ่พระธรรมให้เหมาะสมกับบุคคล สถานที่ และกาลเทศะ รวมถึงต้องมีสติระลึกรู้ในการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อไม่ให้เกิดความประมาทหรือทำผิดพลาดที่เกิดโทษ

การเสริมสร้างจิตอาสาจึงเป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ต้องอาศัยการฝึกฝนและพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ โดยมีพระธรรมคำสอนเป็นแนวทางมีความมุ่งมั่นที่จะนำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่เพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติอย่างแท้จริง สิ่งสำคัญพระธรรมทูตจะต้องใช้หลักความรู้ความสามารถกับการประพฤติปฏิบัติของพระธรรมทูตควบคู่กันไป เพราะในสมัยพุทธกาลการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไม่ใช่ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาแต่ผู้ที่มีวิญญูญิมากเท่านั้น แต่ในความเป็นจริง คือ บุคคลทุกเพศ ทุกช่วงวัยอายุสามารถเข้าใจและปฏิบัติจนบรรลุธรรมเป็นจำนวนมาก ซึ่งกระบวนการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทำให้เกิดการเสริมสร้างจิตที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น (1) มีความคิดความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างดีเพื่อนำออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามยุทธวิธีการวางแผน (2) ผู้มีความรู้ความสามารถในการกำหนดออกแบบแผนวางกลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (3) มีความคาดหวังการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการสร้างโอกาสสำหรับการเผยแผ่ในอนาคต (4) ผู้มีวิธีคิดเชิงการประพฤติปฏิบัติที่จริงจังสมเหตุสมผลกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและยังเป็นผู้มีหน้าที่กำหนดวิสัยทัศน์อย่างกว้างขวางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ คุณลักษณะที่ได้รับการพัฒนาการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทำให้พระธรรมทูตสายต่างประเทศได้มีคุณสมบัติ ดังนี้

1. เกิดการพัฒนาคุณสมบัติพระธรรมทูตสายต่างประเทศที่ได้รับการพัฒนาตามแนวโอวาทปาฏิโมกข์จนทำให้พระธรรมทูตมีคุณสมบัติที่ปรากฏเฉพาะตน คือ มีความอดทน มีเป้าหมายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีความประพฤติปฏิบัติที่ดี มีความตั้งอยู่ในคุณงามความดีทำจิตใจให้บริสุทธิ์ยึดหลักการสร้าง

ความสัมพันธ์อันดีกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ โดยไม่ตำหนิเบียดเบียนตนและผู้อื่นได้ทำตัวให้เป็นผู้ที่น่าเคารพยกย่อง

2. การพัฒนาคุณสมบัติพระธรรมทูตตามที่ท่านเคยเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติพื้นฐานอยู่ในตัวอยู่แล้วอันเป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานที่ทุกรูปมีอยู่แล้วเมื่อจบจากการอบรมโครงการหรือกิจกรรมแล้วจึงทำให้พระธรรมทูตนำไปประพฤติปฏิบัติด้วยมีหลักกัลยาณมิตรในความเป็นผู้นำชุมชนให้คำแนะนำสั่งสอนการดำเนินชีวิตด้วยดีและมีหลักเมตตาธรรมมีน้ำใจดีต่อทุกคนทุกสังคมด้วย

3. การพัฒนาคุณสมบัติพระธรรมทูตเมื่อจบจากการอบรมโครงการหรือกิจกรรมแล้วจึงทำให้ท่านได้มีคุณสมบัติตามที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้เป็นแบบอย่างแก่พระธรรมทูต โดยให้รู้จักฟัง พุดให้ผู้อื่นฟังได้ ใฝ่ศึกษา มีความจำดี เป็นผู้รู้ชัดแจ้ง สามารถอธิบายให้คนอื่นเข้าใจได้

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการศึกษาพบว่า การประเมินผลสัมฤทธิ์โครงการพุทธกิจกรรมจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาและยกระดับพันธกิจการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สากล โดยมุ่งเน้นการวัดและประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตในมิติต่างๆ ทั้งด้านการพัฒนาจิตสำนึกแห่งการเป็นผู้ให้และการเสียสละ การสร้างสรรค์กิจกรรมเผยแผ่พระธรรมที่สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่น และการสร้างความยั่งยืนของพุทธศาสนิกชนในต่างแดน การประเมินผลโดยพิจารณาจากตัวชี้วัดที่สำคัญหลายประการ ได้แก่ จำนวนและความหลากหลายของกิจกรรมจิตอาสาที่พระธรรมทูตได้จัดขึ้น ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนและพุทธศาสนิกชนในพื้นที่ ความต่อเนื่องและความยั่งยืนของโครงการ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกที่เกิดขึ้นในจิตสำนึกและพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมกิจกรรม การประเมินผลนี้ยังคำนึงถึงความท้าทายและอุปสรรคต่างๆ ที่พระธรรมทูตพบในการปฏิบัติงาน ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างทางภาษา วัฒนธรรม ข้อจำกัดด้านทรัพยากร หรือสถานการณ์ทางการเมืองและสังคมในแต่ละพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาระบบสนับสนุนและการเตรียมความพร้อมที่ดีขึ้นสำหรับพระธรรมทูตรุ่นต่อไป และเสริมสร้างศักยภาพในการเป็นตัวแทนที่ดีของพระพุทธศาสนาไทยในเวทีโลก

กิจกรรมและพุทธกิจกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศอันเป็นการพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตอาสาการพัฒนาโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศให้เข้มแข็งขึ้นมาสิ่งสำคัญที่ผู้บริหารโครงการได้ให้ความตระหนักรู้ดีว่าจะทำอย่างไรและการบริหารเพื่อการพัฒนาอันเป็นองค์ประกอบหลักประการหนึ่งของการบริหารการพัฒนาโครงการหรือกิจกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างแดนการนำเอาระเบียบวิธีปฏิบัติของการอบรมโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศมาเพื่อการพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ดีมีสาระสำคัญด้วยการมีผู้มีจิตอาสาเข้ามาสมัครเข้ารับการอบรมหรือผู้ที่ผ่านเกณฑ์การเข้าอบรมแล้วจนทำให้ผู้ที่ผ่านการอบรมผู้นำเอาไปประพฤติปฏิบัติ จนก่อให้เกิดกิจกรรมพัฒนาโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศให้เกิดผลดี

1. พระธรรมทูตสายต่างประเทศท่านมีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ ท่านมีศรัทธา มีวิชา มีจิตอาสา และมีจรรยาที่ดีงามเพื่อประโยชน์สุขของพุทธศาสนิกชนและเกิดประโยชน์ต่อคณะสงฆ์ไทย

2. พระธรรมทูตสายต่างประเทศท่านมีความรู้ ความสามารถใช้หลักการพัฒนา ได้แก่ การเรียนรู้และเข้าใจทั้งปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ เพื่อเป็นการพัฒนาฝึกอบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนหรือชาวพุทธที่อาศัยอยู่ในต่างแดน ได้เข้าใจวิธีการฝึกอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน

3. พระธรรมทูตสายต่างประเทศท่านมีการประเมินผลการปฏิบัติงาน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างแดนผลการเรียนการสอนตามสภาพความเป็นจริงเพื่อสะท้อนให้เห็นการประเมินผลการปฏิบัติงานและการสร้างความร่วมมือการสร้างคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นในหมู่คณะสงฆ์

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากส่งผลให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปทั่วชมพูทวีปและยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ในปัจจุบันยังมีการเผยแผ่มีวิธีการที่หลากหลายหลายดังนี้

1. การเผยแผ่โดยพระสงฆ์ ยังคงเป็นสื่อหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน โดยเฉพาะการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการเทศน์สอน การแสดงธรรม การทำบุญ ตักบาตร การปฏิบัติธรรม เป็นต้น

2. การเผยแผ่โดยสถาบันการศึกษา สถาบันการศึกษาต่างๆ ได้มีการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เพื่อเผยแผ่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน

3. การเผยแผ่โดยสื่อต่างๆ สื่อต่างๆ เช่น หนังสือ นิตยสาร โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต ได้มีการเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังประชาชนในวงกว้าง

นอกจากวิธีการเหล่านี้แล้วการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันนั้นยังมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะเป็นการทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปและเข้าถึงผู้คนในวงกว้างมากขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

1. การมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศได้ตระหนักให้มีความสำคัญว่าท่านเองจะทำหน้าที่สิ่งใด ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อตัวท่านเองและผู้ประโยชน์ต่อส่วนรวมการสร้างความเป็นผู้มีจิตอาสาของพระธรรมทูตเพื่อส่งเสริมให้เป็นผู้มีจิตอาสาด้วยการออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการแก้ไขปัญหาในชุมชนนั้น ๆ ด้วยการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าไปขัดเกลาแก้ไขหรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกเข้าไป นับได้ว่าเป็นความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของตนเอง สังคม และคณะสงฆ์เป็นอย่างมากที่ท่านได้ฝึกฝนอบรมจากโครงการต่าง ๆ มาแล้วแทบทั้งสิ้น การเสริมสร้างให้เป็นผู้มีจิตอาสา เกิดขึ้นหลายประการ ได้แก่ การเสริมสร้างวินัยในตนเอง ส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา การเดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศสอดคล้องกับการศึกษางานกลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ตามหลักปฏิสัมพันธ์ 4 สำหรับพระธรรมทูตไทยในทวีปยุโรป ผลการวิจัยพบว่า (1) พระสงฆ์และองค์กรพุทธยังไม่มี การวิจัยประเมินผลการเผยแผ่ธรรมะ เพื่อปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมที่อาศัยอยู่หรือพื้นฐานของ ผู้ฟังแต่ละกลุ่มเป้าหมายประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจพื้นฐานทางศีลธรรมเยาวชนไทยลูกครึ่งห่างเหิน พระพุทธศาสนาผู้คนส่วนใหญ่ไม่ทราบวิธีการเผยแผ่กิจกรรมของพระสงฆ์ไทยการทำงานลักษณะเช่นนี้ถือว่าการเผยแผ่เชิงรุกและได้มีการตอบรับจากประชาชนในทวีปยุโรปเป็นอย่างดี (2) ผลการพัฒนากลยุทธ์การเผยแผ่ พระพุทธศาสนาตามหลักปฏิสัมพันธ์ 4 สำหรับพระธรรมทูตไทยในทวีปยุโรป มีกลไกของกลยุทธ์ 3 ประการ คือ วิสัยทัศน์ พันธกิจ และวัตถุประสงค์ และกลยุทธ์ 4 ประการ คือ 1) กลยุทธ์ด้านอัตถปฏิสัมพันธ์ 2) กลยุทธ์ด้านธัมม ปฏิสัมพันธ์ 3) กลยุทธ์ด้านนิรุตติปฏิสัมพันธ์ 4) กลยุทธ์ด้านปฏิภาณปฏิสัมพันธ์

ส่วนกลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักปฏิสัมพันธ์ 4 สำหรับพระธรรมทูตไทยในทวีปยุโรป ประกอบด้วย 1) วิสัยทัศน์ คือ เผยแผ่พุทธธรรมด้วยปัญญาแตกฉานในอรรถเข้าใจในธรรมซ้ำของในภาษา แก้ปัญหา ด้วยความคิดทันการ 2) พันธกิจ คือ (1) เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มั่นคงในทวีปยุโรป (2) พัฒนาพระธรรมทูตสาย ต่างประเทศให้เป็นผู้มีปัญญาแตกฉานในทักษะในอรรถเข้าใจในธรรม ซ้ำของในภาษาแก้ปัญหาดูด้วยความคิดทันการ 3) วัตถุประสงค์ (1) พระธรรมทูตสายต่างประเทศมีความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (2) พระธรรมทูตสาย ต่างประเทศมีทักษะการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ 4) กลยุทธ์คือ กลยุทธ์ การสร้างปัญญาให้แตกฉาน, กลยุทธ์เชี่ยวชาญ ในหลักธรรม, กลยุทธ์ใช้ถ้อยคำชี้แจงแสดง เหตุผล และกลยุทธ์สร้างปฏิภาณชำนาญไหวพริบ (พระมหาบุญทิน บุญญธโช (เทาศิริ), 2562) และสอดคล้องกับการศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพระธรรมทูตในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในประเทศสหรัฐอเมริกา ผลการวิจัย พบว่า 1) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าทรงให้การอุปสมบทแก่พระภิกษุแล้วรับสั่งให้แยกย้ายออกไปประกาศพระพุทธศาสนา นับเป็นพระ ธรรมทูตชุดแรกในพระพุทธศาสนาแล้วเป็นพระอรหันต์ มีวิชาและจรณะ มีปัญญา มีพรหมวิหารธรรม เคร่งครัดใน พระธรรมวินัย 2) พระธรรมทูตในประเทศสหรัฐอเมริกามีคุณลักษณะ มีวัตรปฏิบัติตามพระวินัย มีปัญญา มีวิชา ความรู้ต่าง ๆ ดี มีความรู้ด้านกัมมัฏฐาน มีจิตอาสา มีความอดทนต่อความลำบาก มีความมุ่งมั่น รู้จักการทำงานเป็น ทีม มีความสามัคคี และรู้จักการใช้เทคโนโลยีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา รู้ศาสตร์สมัยใหม่ รู้จักการใช้ สื่อสารมวลชน มีฝีมือการช่างการสาธารณูปการ มีการวางแผนหรือการบริหารจัดการที่ดี (พระมหาสมาน ชาตวิริโย, 2563)

2. การพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การนำเอา ระเบียบวิธีปฏิบัติของการอบรมโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศเพื่อการพัฒนา กิจกรรมการเสริมสร้างจิต อาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ดีสาระสำคัญของผู้เข้าอบรมที่จะเอาไป ประพฤติปฏิบัติ จะต้องทำการวางแผนออกเป็นกิจกรรมว่าแต่ละปีจะมีพระธรรมทูตสายต่างประเทศที่ผ่านการ อบรมแล้วออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาจำนวนเท่าไร การนำเอาโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศแต่ละ รุ่นเพื่อการพัฒนาเพื่อการพัฒนาไปปฏิบัตินั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ดี แต่ละรุ่นที่ผ่านมา พบว่า ผู้เข้าอบรมโครงการอบรม พระธรรมทูตแต่ละรุ่นเริ่มด้วยความเป็นผู้มีคุณลักษณะมองกว้างไกลด้วยการนำเอากลยุทธ์การบริหารจัดการมาใช้ใน การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีคุณลักษณะมองการไกลประกอบด้วยพระธรรมทูตเป็นผู้มีความคิดความเข้าใจใน หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างดีเพื่อนำไปเผยแผ่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการกำหนดออกแบบแผน

วางกลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นผู้มีความคาดหวังการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการสร้างโอกาสสำหรับการเผยแผ่ในอนาคต เป็นผู้ที่มีวิธีคิดเชิงการประพุดิปฏิบัติที่จริงจังสมเหตุสมผลกับการเผยแผ่และเป็นผู้มีหน้าที่กำหนดวิสัยทัศน์อย่างกว้างขวางในการเผยแผ่สอดคล้องกับการศึกษาการส่งเสริมบทบาทจิตอาสาของคณะสงฆ์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาประกอบด้วย 1) การปลูกฝังความตระหนักถึงจิตอาสาผ่านหลักธรรมพระพุทธศาสนา 2) การเตรียมความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจ ความรู้ และทักษะการสื่อสาร 3) การสร้างความเชื่อมั่นและพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการมีจิตอาสา 4) การเข้าร่วมกิจกรรมจิตอาสาอย่างต่อเนื่องและการเผยแพร่ผลงานของพระสงฆ์ในกิจกรรมเหล่านี้

การส่งเสริมบทบาทจิตอาสาของคณะสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (1) ทุ่มเทและอุทิศตน สร้างแรงจูงใจและจิตสำนึกจิตอาสา จัดกิจกรรมหลากหลาย ยกย่องพระสงฆ์จิตอาสา (2) เคารพความแตกต่างส่งเสริมการแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำงานเป็นทีม หลีกเลี่ยงการแบ่งแยก (3) คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม สร้างความตระหนักถึงการคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม พัฒนาทักษะและแนวทางปฏิบัติ ติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน (4) การลงมือกระทำสร้างจิตสำนึกถึงความสำคัญของงานจิตอาสา พัฒนาทักษะและความรู้แก่คณะสงฆ์เพื่อการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ

3. การประเมินกิจกรรมและพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ การประเมินพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศพบว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้มีประเมินการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางด้านการเทศนาธรรม การสนทนาธรรม และการปาฐกถาธรรมให้เป็นไปตามยุคสมัยของบ้านเมืองและสังคมปัจจุบัน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงเป็นหน้าที่หลักของพระธรรมทูตที่ได้รับการฝึกอบรมจากโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศมาแล้ว เมื่อผ่านการอบรมโครงการแล้วพระธรรมทูตจะต้องยึดถือหลักปฏิบัติตามแนวทางของต้นแบบพระธรรมทูตตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาลและหลังพุทธกาล หลักการที่พระพุทธเจ้า ได้ทรงประทานไว้ คือ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้บริสุทธิ์ ส่วนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เป็นผลสำเร็จมาแล้ว คือการไม่ว่าร้ายใคร การไม่กระทบกระทั่งใคร พระธรรมทูตจะต้องเป็นกัลยาณมิตรกับทุกฝ่าย สำรวมรักษาพระธรรมวินัยให้มากที่สุดและสุดท้ายที่สุดคือการทำความเพียรทางจิต ฝึกกรรมฐาน ฝึกความอดทนให้มาก

การประเมินการอบรมโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศและพฤติกรรมการมีจิตอาสาของ พระธรรมทูตสายต่างประเทศในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีผู้ผ่านการฝึกอบรมในโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ตั้งแต่รุ่นที่ 1-30 รวมจำนวนทั้งสิ้น 2,481 รูป จะเห็นได้ว่าการสมัครเข้าอบรมโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศแต่ละรุ่นมีผู้สมัครเข้าอบรมเป็นจำนวนมาก แต่ก็มีเฉพาะผู้สอบผ่านการรับสมัครตามจำนวนที่ผู้ดำเนินงานโครงการกำหนดแต่ละปีว่าจะรับจำนวนเท่าไร เมื่อจำนวนผู้ผ่านการสมัครได้สำเร็จตามกำหนดของโครงการแล้วมีหลายรูปที่มีจิตอาสาเดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก พระธรรมทูตบางรูปก็มีพระธรรมทูตสายต่างประเทศทำหน้าที่สอนชาวต่างชาติโดยตรงให้เดินทางไปปฏิบัติศาสนาเพื่อเดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศหรือประเทศที่ท่านได้พำนักอยู่อันเป็นการสอดคล้องกับการบริหารจัดการเรื่องบริหารผู้สำเร็จโครงการให้เดินทางไปปฏิบัติศาสนาในต่างประเทศเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา สอดคล้องกับการศึกษาพุทธวิธีการบริหารเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดพระธรรมกายในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ผล

การศึกษา พบว่า ประการที่หนึ่ง การเผยแผ่พุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลมีทีมงานเชิงรุก โดยใช้ทรัพยากรที่มีพระภิกษุเดินทางไปตามภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อเผยแผ่พุทธศาสนาให้แก่ประชาชน เป้าหมายที่ปรากฏคือพุทธศาสนาได้ขยายไปทั่วชมพูทวีปในเวลาต่อมา ประการที่สอง แนวทางการบริหารงานของวัดพระธรรมกายในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ทั้งในด้านหลักการ วิธีการ และเป้าหมายมีส่วนที่คล้ายคลึงกับสมัยพุทธกาลคือมีรูปแบบการบริหารงาน โดยใช้ทุนนั้นคือหลักธรรมมาปรับประยุกต์ใช้กับงานด้านการบริหารองค์กร และส่วนที่ต่างคือมีการใช้หลักการบริหารงานแบบสมัยใหม่เพิ่มเติม ประการที่สาม การประยุกต์หลักธรรมแบบดั้งเดิมมาใช้กับงานด้านการบริหารองค์กรเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ พุทธวิธีการบริหารงานแบบบูรณาการของวัดพระธรรมกายนี้ ส่งผลให้พุทธศาสนาเจริญก้าวหน้าได้ในดินแดนที่เชื่อมั่นในฐานความคิดแบบวิทยาศาสตร์ดังเช่นประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

ผู้วิจัยเสนอว่างานด้านการเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังนานาประเทศทั่วโลก ยังคงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญหากยังต้องการดำรงรักษาไว้ซึ่งแนวคิดหลักคำสอนของพุทธศาสนา แต่ทั้งนี้ภาพความเคลื่อนไหวในการสืบสานงานต้องไม่ขัดแย้งกับบริบทและหลักการของพุทธศาสนาเถรวาท ในประเทศไทยแม้ยังมีข้อขัดแย้งกันอยู่ระหว่างฝ่ายจารีตและวัดพระธรรมกาย ความขัดแย้งใดๆ ที่เกิดขึ้น ควรแยกขาดจากการขัดขวางเพื่อทำงานด้านการเผยแผ่ เพราะท้ายที่สุดผู้วิจัยเชื่อว่า จุดยืนของการมีความเห็นที่ร่วมกัน (Agreement) ของพุทธศาสนิกชนทุกคนคือ การดำรงรักษาไว้ซึ่งพุทธศาสนาในสังคมโลก (รุ่งนิภา เหลียง และ ชันทอง วิชาติ, 2563)

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาพฤติกรรมกรรมมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ เป็นการศึกษาที่มีความสำคัญต่อการสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สากล โดยเน้นการพัฒนาจิตสำนึกอาสาสมัครในการทำงานเพื่อศาสนาและสังคมของพระธรรมทูต ให้ความรู้ที่สำคัญเกี่ยวกับการสร้างแรงบันดาลใจและการพัฒนาศักยภาพของพระธรรมทูตให้มีจิตสำนึกในการทำงานเพื่อส่วนรวม การนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้จะช่วยให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และสร้างประโยชน์ทั้งต่อศาสนาและสังคมโลกอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นการขยายขอบเขตความรู้ที่มีอยู่เดิมและเติมเต็มช่องว่างในการศึกษาเรื่องจิตอาสาในบริบทของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังนี้

1. เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้น การบูรณาการแนวคิดจิตอาสาสมัยใหม่กับหลักธรรมพุทธ การวิจัยนี้ได้สร้างแนวคิดใหม่ในการผสมผสานเอาทฤษฎีจิตอาสาสมัยใหม่เข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเชื่อมโยงระหว่างแนวคิด "จิตอาสา" ในยุคปัจจุบันกับหลักธรรมพื้นฐานเรื่อง "เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา" หรือพรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นความรู้ใหม่ที่ยังไม่มีใครเคยมีการศึกษาอย่างเป็นระบบมาก่อน

2. เกิดองค์ความรู้ด้านการค้นพบรูปแบบจิตอาสาเฉพาะของพระธรรมทูต ผลการวิจัยได้เปิดเผยรูปแบบและลักษณะเฉพาะของการมีจิตอาสาของพระธรรมทูต ซึ่งแตกต่างจากจิตอาสาทั่วไปในด้านแรงจูงใจ วิธีการปฏิบัติ และเป้าหมายสุดท้าย โดยมีการขับเคลื่อนด้วยศรัทธาและความต้องการเผยแผ่ธรรมเป็นหลัก

3. เกิดองค์ความรู้ด้านการพัฒนาเครื่องมือวัดจิตอาสาในบริบทพระพุทธศาสนา การวิจัยได้สร้างตัวชี้วัดและเครื่องมือประเมินจิตอาสาที่เหมาะสมกับบริบทของพระธรรมทูต ซึ่งคำนึงถึงทั้งมิติทางจิตใจ (เช่น ศรัทธา เมตตา ความเสียสละ) และมิติพฤติกรรม (เช่น การปฏิบัติงาน ความมุ่งมั่น ความต่อเนื่อง)

4. แนวทางการพัฒนาจิตอาสาแบบบูรณาการ การค้นพบวิธีการเสริมสร้างจิตอาสาที่ผสมผสานระหว่างการปฏิบัติธรรม การพัฒนาทักษะ และการสร้างเครือข่าย ซึ่งเป็นแนวทางใหม่ที่มีประสิทธิภาพสูงกว่าการใช้วิธีการเดียว

5. ความแปลกใหม่ของการวิจัย การวิจัยนี้เป็นครั้งแรกในประเทศไทยที่ศึกษาเรื่องจิตอาสาในบริบทของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศอย่างเป็นระบบ โดยใช้แนวทางสหวิทยาการที่ผสมผสานระหว่างจิตวิทยา พุทธศาสตร์ และการจัดการ

สรุป

จากการวิจัยนี้ไม่เพียงแต่เป็นการเพิ่มพูนองค์ความรู้ทางวิชาการ แต่ยังสามารถนำไปใช้ในการพัฒนา นโยบาย โครงการ และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างเป็นรูปธรรม การสร้างนวัตกรรม การวิจัยได้สร้างนวัตกรรมใหม่ทั้งในด้านแนวคิด เครื่องมือประเมิน และวิธีการพัฒนา ซึ่งจะเป็พื้นฐานสำหรับการวิจัย และการพัฒนาในอนาคต และผลกระทบต่อ การปฏิบัติ องค์ความรู้นี้จะช่วยให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น มีความยั่งยืน และสร้างประโยชน์ทั้งต่อศาสนาและสังคมโลกอย่างแท้จริง การวิจัยนี้ยังเปิดโอกาสสำหรับการศึกษาวิจัยในอนาคต เช่น การเปรียบเทียบจิตอาสาของพระธรรมทูตในภูมิภาคต่างๆ การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อสนับสนุนการทำงาน หรือการศึกษาผลกระทบระยะยาวของการเผยแผ่ธรรมต่อสังคมท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย สำนักงานกำกับดูแลพระธรรมทูตไปต่างประเทศควรให้ความสำคัญกับพระธรรมทูตที่สำเร็จการอบรมโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศแต่ละรุ่นของทั้ง 2 มหาวิทยาลัยสงฆ์ และควรให้ความสำคัญกับการออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ พร้อมกับงบประมาณ การกำกับดูแล และอำนวยความสะดวกต่อการเดินทาง การทำขอวีซ่าเดินทาง เป็นต้น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 การสอนนิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 ของการอบรมโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ โดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสานวิธีระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เหตุผลประชาชนในต่างประเทศมีความต้องการปฏิบัติกัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน มาก

2.2 พัฒนาการที่เกิดขึ้นกับสมรรถนะผู้เข้าอบรมฝึกวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามกระบวนการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 สำหรับบุคคลแต่ละช่วงวัย เพื่อศึกษาจุดแข็ง จุดอ่อน และปัจจัยที่ส่งผลต่อผลสำเร็จการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศตามแนวทางการสอนวิธีการปฏิบัติกัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 สำหรับสำหรับพระธรรมทูต

บรรณานุกรม

- ทิตินา แคมมณี. (2551). *ทฤษฎีการมีจิตอาสา*. สืบค้น 12 มกราคม 2568 จาก <https://www.gotoknow.org/posts/560492>
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2539). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมวดสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมวดสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2559). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. (พิมพ์ครั้งที่ 45). กรุงเทพฯ: ผลิธัมม.
- พระมหาสมาน ชาตวิริโย (ศศิสุวรรณพงศ์). (2563). การศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพระธรรมทูตในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในประเทศสหรัฐอเมริกา. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*. 5(7), 112-125.
- พระมหาบุญทิน ปุณฺณโช (เทาศิริ). (2562). กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักปฏิสัมพันธ์ 4 สำหรับพระธรรมทูตไทยในทวีปยุโรป. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์*. 6(6), 31-55.
- พระพุฒิพันธ์ จันทวิโส และ พระสุธีวีรบัณฑิต (ไชว ทสสนีโย). (2567). การส่งเสริมบทบาทการมีจิตอาสาของคณะสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. *วารสารพุทธนวัตกรรมการจัดการ*. 7(7), 193-212.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รุ่งนิภา เหลียง และ ชันทอง วิชาเดช. (2564). พุทธวิธีการบริหารเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาวัดพระธรรมกายในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*. 17(2), 111-124.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- สมคิด พรหมจ้อย. (2554). *พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน*. กรุงเทพฯ: ธนธัชการพิมพ์.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2548). *จิตวิทยาสังคม: ทฤษฎีและการประยุกต์*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Ryan, B., & Gross, N. (1943). ทฤษฎีการเผยแผ่. สืบค้น 12 มกราคม 2568 จาก <https://www.gotoknow.org/posts/560492>.